

František Bartoš-Moravan.

Arne Novák.

„... tu Moravu, již jako drahokam
jsem vzácný v srdci nosil slzou skropený,
vždy doufaje, že v ráj se promění.“

Frant. Tábořský.

Když se r. 1864 sedmadvacetiletý filolog František Bartoš z vídeňských studií, za nichž byl učenlivým žákem proslulého slavisty Miklosiche, vrátil na Moravu, aby tu zahájil na školách i v národě horlivou činnost učitelskou, našel svou milovanou moravskou vlast jako pouhou neprobuzenou provincii, a to nejenom jako odstrkovanou provincii rakouskou, jak na ni pohrdlivě hleděla nepřátelská Vídeň, nýbrž zároveň také jako zanedbanou kulturní provincii českého života. Přesvědčil se o tom jako profesor gymnasií v poněmčených městech Strážnici a v Olomouci a zvláště ve slezském Těšíně, a když s dvaatřiceti lety našel definitivní působiště v Brně, úplně ovládaném germanisujícím němectvem, které svůj duševní střed spatřovalo ve Vídni a usilovalo Moravu nadobro odciziti Praze, poznal, že poměry v jeho domovině jsou daleko nepříznivější, než asi bývaly v království před čtvrtstoletím. Vzdělanectvo nebylo v moravských městech unášeno radostnou vlnou národně politického uvědomení, která se po obnově konstituce s neodolatel-

nou mocí rozlila po Čechách, a marně se ohlížel nadšený milovník básnictví a literatury po obdobném ruchu slovesném a novinářském, jaký se od dob generace „Máje“ stále stupňovaně rozvíjel v Čechách. Tolíko kněžstvo moravské pokračovalo v předběžnovém úsilí národně buditelském, zvláště také v literatuře, ale zde zřetele výchovně náboženské převládaly nad uvědomením občanskopolitickým a zájmem svéprávně literárním. I nahlížel Frant. Bartoš, v němž od mladosti horlivost praktická měla vrch nad přísně vědeckou teoretickou činností, že bude nejprve třeba vzdělanstvo na Moravě vychovati, aby i tu vznikla pevná a bezpečná kulturní vrstva pro působení národně uvědomělé. — Frant. Bartoš se hned na prahu své životní dráhy stává národním pedagogem, který psaným slovem doplňuje slovo mluvené za katedrou, jež jmenovitě za jeho dvaceti profesorských roků v Brně docházelo mezi gymnasiijním žactvem tak skvělých úspěchů.

Jsa věrným vyznavačem humanistického a humanitního ideálu klasického, Frant. Bartoš byl pevně přesvědčen o blahodárném vlivu jazykového studia a literárního vzdělání na výchovu ducha i charakteru. Ale jako u Jungmanna neb Šafaříka měl tento jeho ideál ráz moderně novohumanistický; také Frant. Bartoš přisuzoval onu požehnanou moc vedle jazyků a literatur antických také řeči mateřské a básnictví národnímu. I vedl své studenty soustavně k tomu, aby si osvojovali svůj rodný jazyk nejen podle vědecké teorie mluvnické, ale i v jeho hodnotách estetických; jeho žáci nám dochovali četné doklady o tom, jak Frant. Bartoš upozorňoval mimo výstižnosti češtiny též na její osobitost, jež se projevuje v nářečí i v lidové mluvě a kterou papírový jazyk knižní, úřední, novinový stíhá a potlačuje. To byl zřejmě romantický, zároveň však moravský tón u slovanského filologa a českého linguisty Bartoše i pokud češtinu na gymnasiu vykládal i pokud pro ni psal sympatické neb brusičské pomůcky.

Nejinak tomu bylo se studii literatury u Bartoše, kde středoškolského profesora doplňoval ostražitý, tendenčně uvědomělý a rozhodný kritik časopisecký. Tento toužil po literatuře, která by vedle uměleckých hodnot mohla konati též výchovné poslání, a proto s nedůtklivou starostlivostí muže přísně mravního a namnoze i mravokárně naladěného odmítal díla a spisovatele, hovějící bez národně etické odpovědnosti toliko estetickému úkolu literatury. Proto se nadšený ctitel Svat. Čecha a Ant. Dvořáka rozešel na čas s básnickými předáky pražského písemnictví; pro prokazoval občas přílišnou míru shovívavosti moravským autorům krajanským, u nichž nacházel ve stupňované míře promyšlenou službu tomuto poslání národně i mravně výchovnému. A opět osobitý moravský tón Bartošův: věrný syn svého lidu a odchovanec zásad romantických nejen vysoko hodnotil výrazovou krásu prstonárodní písně, ale byl pevně přesvědčen o její moci esteticky výchovné. Také jeho žáci poznávali již na škole Bartošovou zásluhou velice důvěrně zpěv lidový, který jejich horujícímu učiteli zvučel v duši od dětských let a jehož znalost Frant. Bartoš rozšiřoval neúnavným sběratelstvím a prohluboval pronikavým studiem. A zde jest druhá služba bohaté a přece jednoduše naukové i buditelské osobnosti Bartošovy.

Hleděl-li Frant. Bartoš se stanoviska současného národně kulturního uvědomení na Moravu, musila se mu zdáti provincií. Avšak docela jinou se mu jevila, zamyslí-li se nad ní s hlediska původní vzdělanosti lidové, v níž sám rodem i původem kotvil a kam se dobrovolným aktem mravního rozhodnutí stále vracel. Tu proň Morava, posunutá na východ a zachovávaná styky se Slovenskem a skrze ně také se Slovanstvem východním, znamenala pravou hlubinu bezpečnosti. Zachrániti z tohoto osobitého svérázu ve spolehlivých dokladech co nejvíce, upozorniti látkou bohatě sebranou pokročilý český západ na stále ještě

tvořivou moc a schopnost východní větve československého národa, vytěžit, pokud síly stačí, z tohoto pokladu pro estetickou i mravní kulturu češství — to se stalo pracovním a zároveň mravním programem Bartošovým, postaveným do služeb hesla, které sám tak šťastněrazil: lid a národ.

Duši lidu, duši národa nacházel Frant. Bartoš vždycky hlavně ve dvou základních projevech, v jazyku a v písni. A tu doplňuje velký znalec, sběratel i třídítel dialektů moravských velkého znalce, sběratele a třídítel národních moravských písní a následovník pomoravštělého Čecha J. E. Kosiny si podává svorně ruku s pokračovatelem typického Moravana Frant. Sušila: největší naukové podniky Bartošovy spoléhají na starobyrou kulturní tradici moravskou, takže si při tom generace odevzdávají úkoly a pochodně. V obou nejvýznamnějších úsecích své vědecké činnosti projevil Frant. Bartoš typické své moravanství ještě jinak. Jeho původ z rozhraní moravských, značně zachovalých kmenů, jejichž krev se patrně mísila v žilách rázovitého muže, uschopňoval ho k tomu, aby postřehl kmenové rozdíly v mluvě i v písni, ve zvycích i v povaze, ale zároveň aby si skrze tuto mnohost a rozdílnost uvědomoval základní jednotu moravanství jako povahový a kulturní přínos do pospolitě pokladnice národní vzdělanosti československé. Snad přílišná láska přecenila hodnotu tohoto přínosu, snad přísnější metoda srovnávací by si byla počínala kritičtěji, snad sběratel, okouzlený bohatstvím nahromaděným vlastní prací a zásluhou, měl býti v zájmu přesného naukového poznání doplněn chladným analytikem evropského rozhledu: ale Frant. Bartoš nemohl vystoupiti ze své podstaty, která vždy zůstávala romantickou a buditelskou. A přece v jednom směru se povznesl, trvaje v oblasti svého idealisujícího moravanství, k výši moderního nazírání vědeckého. To tam, kde se nejpilněji oddal studiu „lidu a národa“, kde jako jeden z našich nejvýznamnějších národopisců ve zvykoslov-

ných a povahopisných studiích zaznamenával doklady lidového mravu i bytu v jednotlivých krajích a u jednotlivých kmenů, při čemž zabíral etnograficky a občas také sociologicky hodně do široka, neodvažuje se spoléhat na svou intuici, ale zato dává se řídití mravním ideálem moravanství, jaký nosil po rodičích a předcích v hrudi a který po celý život zušlechťoval klasickou humanitou, znásobenou romantickou národností. Za tímto barvitým obrazem staré Moravy, jež zatím skoro zmizela, se rýsuje moravanství věčné, bez něhož by národní československá vzdělanost zůstávala neúplná.

Frant. Bartoš sloužil mu po celý život veškerou bytostí, nezištně, obětavě a skromně, nikdy neopouštěje stanoviště, kam jej postavil osud, ale nikdy také nepřeceňuje svých sil. Slovy, která připomínají proslulé Nerudovo poděkování za poctu při jeho padesátých narozeninách, promluvil třiapadesátiletý Frant. Bartoš, když Brno vzpomínalo jeho jmenování řádným členem České akademie věd a umění:

„Budova paláce vědy a umění české, chrám národního ducha českého, zcela dostaveny nebudou vlastně nikdy; ustavičně zbývá něco dostavovati, něco spravovati. Vedle umělců architektů potřebí je také prostých dělníků, kteří snášejí a podávají potřebné stavivo. Býti takovým prostým dělníkem na staveništi národní vzdělanosti učinil jsem si úkolem životním. Uznání více než zasloužené, jehož se této mé činnosti dostalo, vzbuzuje ve mně blahou nadějí, že stavivo to nezůstane docela nepoužito. A to bylo by mi nejlepší odměnou; nebyloť by to ctí mou a prospěchem mým, nýbrž ctí, prospěchem i slávou milého národa našeho.“